

interesakh zbalansovanoho rozvytku: Vol. 3. [Library of Ukrainian Environmental League. Series «environmental education». Strategy UNECE Education for sustainable development] (2006). Kyiv: TOV «Tsentr ekolohichnoi osvity ta informatsii».

6. Biliavskiy, H. O., Tymochko, T. V., & Pashchenko, O. V. (2008). *Natsionalni problemy osvity i naukovooho zabezpechennia u sferi zbalansovanoho rozvytku [National problems of education and scientific support in the field of sustainable development]. In Biblioteka Vseukrainskoi ekolohichnoi lihy. Seriya «Stan navkolynshnoho seredovyscha». Osvitni ta etychni zasady zbalansovanoho rozvytku: Vol. 7 (pp. 2-7). Kyiv: TOV «Tsentr ekolohichnoi osvity ta informatsii».*

УДК 37.035

Ж. В. Петрочко, м. Київ

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА У ФРАНЦІЇ: СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ

У статті розкрито сутність громадянськості й кращий досвід Франції щодо громадянської освіти. Схарактеризовано фундаментальні цінності Республіки та роль навчальних закладів у громадянському вихованні підростаючих особистостей.

Ключові слова: громадянськість, громадянська освіта, цінності Республіки.

У сучасних суперечливих умовах змін міцна держава можлива лише за активної позиції громадян, об'єднаних національною ідеєю незалежності й державності. Відтак, з одного боку, потрібно створити всі умови для виховання вільних і свідомих громадян, а з іншого – забезпечити духовне і матеріальне удосконалення суспільства загалом як спільноти, єдності самодостатніх особистостей. У такому контексті на усіх рівнях (державному, суспільному й особистісному) зростає роль громадянської освіти.

З погляду суспільства, громадянська освіта має сприяти соціалізації молоді людини через опанування знаннями, правилами й цінностями, необхідними для гармонійного життя в демократичному співтоваристві.

З погляду індивіда, така освіта центрується на знанні громадянських прав та обов'язків (при цьому ідея прав пов'язується із відповідальністю перед іншими, суспільством та людством загалом, визнанням прав інших), механізмах захисту

конкретної людини, на проблемах особистісної свободи, різних формах несправедливості та дискримінації (расизм, геноцид тощо). Йдеться про знання та компетенції, необхідні для громадянина, щоб він міг найкращим чином реалізувати своє громадянство, відповідаючи за власні зобов'язання і вимагаючи здійснення своїх прав.

Зміст та форми громадянської освіти в кожній окремій країні визначаються певною мірою своєрідною системою цінностей, які суспільство вважає за необхідне передавати підростаючому поколінню. Водночас особливу увагу привертають ті країни, які досягли значних успіхів у розбудові громадянського суспільства з притаманними йому демократичністю, відкритістю, спрямованістю на прогресивний поступ, інформаційною свободою.

Активізація громадянської освіти (у т. ч. громадянського виховання), демократизація і гуманізація освіти, забезпечення для всіх громадян рівних можливостей опанувати національний та інтернаціональний соціально-культурний досвід, прилучатися до загальнолюдських цінностей посідають чільне місце у системі цілей сучасного французького суспільства.

Ця стаття написана за результатами стажування автора у Франції 9-16 квітня 2016 року у рамках навчальної програми професійного зростання (USAID) «Громадянська освіта: пошук нових підходів до успішного впровадження Національної програми громадянської освіти в Україні».

Мета статті – розкрити кращий досвід Франції щодо сутності громадянськості, громадянської освіти та роль навчальних закладів, й зокрема школи, у громадянському вихованні підростаючих особистостей.

Франція має багате, щедre, викристалізоване роками минуле у сфері навчання громадянськості, що ґрунтується на різних навчальних програмах, практиках, партнерських зв'язках. Це обумовлено тим, що громадянськість розглядається французами як засіб виховання законослухняного громадянина свої держави і водночас компетентного, повноправного громадянина Європи; як інтегроване психічне утворення – стрижень, довкола якого формуються всі інші риси і якості особистості.

Громадянськість по-французьки – це сильне почуття належності до громади, держави. Така належність має потужний емоційний вимір, пов'язаний із наступністю поколінь та солідарністю сучасників. На рівні суспільства у Франції

формується переконання, що вертикальна і горизонтальна солідарність виражають спільну долю французького народу. Звідси, потрібно допомогти підростаючій особистості віднайти особисті й соціальні орієнтири як суб'єкта, аби переконати його в необхідності спільних інтересів.

Зауважимо, що у Франції національно зрілою та свідомою вважається особистість, яка вільно розмовляє французькою мовою, визначає свою належність до Республіки, шанує цінності і символи держави, переконана, що французам «є що сказати світові», й вони мають посісти гідне місце у міжнародному співтоваристві.

Люди часто зосереджуються на власних правах, стверджуючи цим індивідуалізм. Натомість у контексті громадянськості як чинника розвитку держави і суспільства насамперед доцільно формувати відчуття належності до певної громади, спільності, нації загалом. Отже, громадянство – передусім ідентифікація зі спільнотою, яка, у свою чергу, зобов'язана бути носієм універсальних цінностей.

У Франції бажання виховувати молодь у громадянському дусі визріло на державно-суспільному рівні, починаючи з часів Французької революції. З приходом III Республіки громадянська освіта стала одним із ключових елементів Освіти Республіки загалом, фактором національної єдності та республіканського духу.

Громадянська освіта, в широкому розумінні, розгортається у Франції у тісному взаємозв'язку з патріотичним, моральним, правовим, трудовим і фізичним вихованням. Зокрема, громадянська освіта неможлива без патріотичної бази, тобто знання історії, культури, традицій Франції і відчуття гордості щодо зазначеного. Патріотизм, на думку французів, це не лише жертвовність в ім'я батьківщини, а здатність і готовність передати наступним поколінням культурно-ціннісну спадщину. Саме тому громадянська освіта допомагає знайти відповідь на запитання: як навчити вшановувати спадщину нації і правильно передати її; як не втратити ресурси; як зберегти рідну землю від вторгнення; як забезпечити, щоб названа вище спадщина була бажаною і сакральною для молодого покоління.

Враховуючи зазначене, громадянська освіта у Франції – це цілісна система. Вона охоплює всі сфери діяльності французького суспільства; для розвитку громадянської свідомості молоді залучено весь потенціал державного апарату. У системі громадянської освіти Франції включено місцеві громади,

навчальні заклади, підприємства, громадські організації й об'єднання (асоціації), агентства з міжнародного розвитку, заклади позашкільної освіти та багато інших установ і організацій.

Акцентуючи увагу на сучасному контексті громадянської освіти, у постанові Міністерства національної освіти Франції від 12.07.2015 р. зазначено, що:

1. Нині моральна і громадянська освіта є справою не лише французької школи, вона починається в сім'ї. Така освіта стосується принципів та цінностей, необхідних для співжиття в демократичному суспільстві. Вона здійснюється у рамках світлості, зобов'язань нейтралітету.

2. Громадянська освіта має на меті прищепити цінності Республіки, визнані усіма, незалежно від переконань, вірувань чи особистого життєвого вибору.

3. Знання та компетентності, які потрібно засвоїти, не протиставляються одні одним. Вони є частиною культури, яка надає їм сенс та узгодженість й розвиває схильність діяти певним чином.

4. Моральна та громадянська освіта має на меті сприяти розвитку спроможності жити разом в неподільній, світській, демократичній та соціальній Республіці. У зв'язку з цим громадянська освіта запроваджує чотири принципи:

а) думати та діяти самостійно й мати змогу обґрунтувати свою позицію та вибір (принцип автономії);

б) зрозуміти обґрунтованість норм та правил, що регулюють індивідуальну та колективну поведінку, дотримуватися їх та діяти згідно з ними (принцип дисципліни);

в) визнавати плюралізм думок, переконань, вірувань та способу життя (принцип співіснування свобод);

г) вибудовувати соціальні та громадські зв'язки (принцип спільноти громадян).

5. Знання та компетентності, передбачені моральною та громадянською освітою, набуваються поступово відповідно до зрілості людини, її психологічного та соціального розвитку.

6. Усі навчальні дисципліни, а також саме шкільне життя мають сприяти моральній і громадянській освіті.

7. Особливий характер моральної та громадянської освіти вимагає підвищення значення роботи в групі, команді, а також застосування міждисциплінарного підходу.

Отже, базисом громадянської освіти у Франції є навчальні заклади. За висловлюваннями відомого француза Шарля Пегі,

французькі педагоги – «вчителі Нації», чи «Чорні гусари Республіки».

Без сумніву, школа не може стати моделлю демократії. Однак вона є місцем навчання громадянства та демократії, де учні мають можливість долучитися до процесів розподілу відповідальності, механізмів регулювання, участі.

Навчання громадянства відбувається через досвід специфічної демократії, що набувається у шкільному просторі. При цьому ключові шляхи такого навчання – це діалог, аргументація, демонстрація, дискусія і дебати, співпраця, спільні проекти. За допомогою зазначеного, а також через максимальне залучення до асоціативного життя за принципами неперервності й доступності на різних вікових етапах (дитинства, юності і зрілості) здійснюється системна громадянська освіта французьких громадян.

Нині громадянська освіта у Франції має нове обличчя – дещо змінився її зміст. Зокрема, значно більше уваги приділяється питанню оптимальності участі дітей в житті суспільства й ухваленні рішень. Навіть термін «виховання» нерідко тлумачиться фахівцями як «навчання бути суспільно активним» через призму участі, що передбачає вміння критично мислити, аналізувати, робити правильний вибір як громадянин, керуючись цінностями Республіки.

З 2013 року у навчальних закладах Франції введено окремий предмет під назвою «Громадянська і моральна освіта» (хоча до цього часу викладалися інші подібні предмети, теми). Сама назва засвідчує його основну ціль – викладати цінності Республіки; поєднати шкільне життя з громадянською освітою; пояснити батькам, які цінності потрібно прищеплювати дитині.

У початковій школі і коледжі на вивчення цього предмета відводиться по 1 год. на тиждень; у ліцеї – 0,5 год. на тиждень; у ВНЗ є окремі модулі «Світскість» і «Громадянська і моральна освіта» (при цьому вчителі, які опанували ці модулі, мають переваги під час працевлаштування).

Послідовно і твердо слідувати курсу пріоритетної ролі школи в громадянській освіті Франції допомагає своєрідне кредо (відоме з 1880 р.): «Республіка створила школу – школа має створити Республіку».

Враховуючи зазначене, громадянська освіта у сучасній французькій школі – це і особливий предмет, і, разом із тим, невід’ємна складова усіх без винятку обов’язкових навчальних

дисциплін. Зокрема, особливу увагу французьких дітей під час навчання в школі зосереджують на символах Республіки: прапор, Марсельеза, день 14 липня, Тріумфальна арка (щоденна церемонія запалення полум'я пам'яті – введено з 11.11.1923 р.). Так, традицією Франції є участь у церемонії запалення вогню учнями початкових шкіл, коледжів. З часів Другої світової війни полум'я пам'яті стало символом надії на майбутнє нації. Для дітей, які беруть участь у церемонії, це, передусім, борг пам'яті і громадянський акт. Таким чином вони демонструють свою волю бути справжніми членами спільноти, бажання стати «живою силою» Республіки. Доцільно відзначити, що у Франції діти вже з 6 років мають знати історичні причини і сенс символів Республіки.

Отже, нині французька держава і суспільство мають спільний проект – громадянська освіта дітей від 6 до 18 років, розуміючи, що очікувані результати можливі й через 10-15 років. Відтак, увесь процес виховання у Франції здійснюється під гаслом «Моральне виховання в стилі Республіки», з глибоким переконанням, що громадянська освіта дозволяє вибудувати єдиний суспільний стрижень, і лише спільні принципи забезпечують розвиток.

У чому полягає філософія предмета «Громадянська і моральна освіта»? Люди за своєю природою схильні до об'єднання. При цьому важливо, щоб таке об'єднання відбувалося навколо позитивних ідей, явищ, процесів. Якщо моральний об'єднувальний стрижень не буде виплавлено спільними зусиллями держави і суспільства, люди шукатимуть альтернативу, об'єднуючись навколо гострих проблем, конфліктів, протистоянь, проблем влади тощо. Звідси вся освіта вибудовується навколо спільних принципів – фундаментальних цінностей: свобода, рівність, братство, світскість, солідарність, недискримінація.

Потрібно пояснити, що світскість у Франції безпосередньо пов'язана із свободою віросповідання, свободою думки, розділенням політики, держави і релігії. Така ситуація значною мірою визначається мультикультурним середовищем країни, а також терористичними актами останніх років.

У документі «Офіційні інструкції: початкові публічні школи» від 02.08.1882 р. Жаль Фері подає такі роз'яснення щодо світської освіти: «Вчитель повинен наголошувати на обов'язках, які зближують людей, а не на догмах, які розділяють їх. ... Пізніше, ставши громадянами, учні, можливо, будуть

розділені догматичними поглядами, але щонайменше вони будуть мати однакове захоплення тим, що є благородним та великодушним, щоб почуватися єдиними в загальному культі добра, краси та правди». Для педагогів світскість – це певна вимога нейтральності у повсякденній професійній діяльності.

У душі європейського громадянства базові цінності пояснюються в суцвітті інших цінностей, як-от: права людини, людська гідність, базисні людські свободи, демократична законність, мирне співіснування, ненасильницькі способи вирішення конфліктів, солідарність європейців як культурно цілісної світової спільноти, неупереджений, раціональний світогляд, рівність шансів, бережливе ставлення до природи, індивідуальна відповідальність; мир між народами, прогрес, соціальна справедливість, демократичні права й свободи особистості, діалог культур і народів, демократія, людська гідність, повага й дотримання законів, громадянська відповідальність, правда, правосуддя, безпека. Від початкової до старшої школи учні вивчають фундаментальні цінності в різних ракурсах – від простих тем до складних.

Без сумніву, національна ідентичність французів – складне питання, вона формується нерідко шляхом «змішування». Через це на рівні суспільної думки укорінюється переконання, що можна бути патріотом країни, залишаючись відкритим до світу. У Франції ніхто не вимагатиме від дітей змінити ідентичність, проте, вони мають навчитися жити з тими, хто має іншу ідентичність.

У контексті вищесказаного під час уроків/занять з громадянської і моральної освіти діти і молоді люди замислюються: що значить жити у суспільстві; що таке здатність сприймати того, хто мислить, говорить по-іншому; що таке належати до нації. Серед ключових питань предмета «Громадянська і моральна освіта» такі: що таке братські відчуття; що таке команда; що таке радість і гордість від спільно реалізованого проекту.

Потрібно підкреслити, що громадянське і моральне виховання «підживлюють» одне одного, оскільки важливо, щоб громадянські програми не залишалися «мертвими». Не можна бути громадянином, не здійснюючи моральних вчинків, не виявляючи громадянської позиції у конкретних справах у власній громаді, школі. Звідси кожна школа у Франції має свій загальний громадський проект, у межах менших проектів можуть об'єднуватися вчителі й учні різних класів.

Нині певними критеріями – вимірами якості, результативності предмета «Громадянська і моральна освіта» є такі:

- соціальна чутливість (важливо вирізняти гострі суспільні проблеми і належним чином реагувати на них);
- розуміння (важливо знати і усвідомлювати права людини як суспільні правила, розуміти, для чого вони необхідні);
- культура розмірковування (важливо вміти критично мислити, аргументувати з позиції громадянина);
- здатність діяти (важливо брати участь у соціально значущих проектах, асоціаціях).

Водночас питання громадянської освіти у Франції ніколи не залишається поза увагою, постійно актуалізується, модернізується відповідно до викликів часу, враховуючи культурно-ментальне розшарування населення.

Європейський вибір України обумовлює необхідність критичного осмислення й творчого застосування досвіду Європейської спільноти у галузі освіти, виховання та соціалізації молоді. Безперечно, особливе значення з такої точки зору набуває для України вивчення сучасних виховних процесів у Франції.

Актуальність громадянського виховання особистості в сучасному українському суспільстві значною мірою зумовлюється потребою здійснювати державотворення на засадах демократії, гуманізму, соціальної відповідальності та справедливості.

Вивчення та адаптація французького досвіду дозволить створити сприятливі умови для активної участі дітей у житті суспільства, розвитку лідерських якостей молоді на засадах демократичних цінностей, поваги до історії і традицій своєї держави. Сьогодні важливо правильно розставляти акценти в державній молодіжній політиці, захищати свою мову та розбудовувати систему національної освіти. Ми маємо навчитися презентувати себе і свою державу в світі та вивчати історію через цінності нації, а не тільки через сухий фактаж – набір дат, подій і явищ. Потрібно пам'ятати, що шлях до порозуміння – це те, що нас усіх об'єднує.

Література

1. Постанова Міністерства національної освіти Франції від 12.07.2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.education.gouv.fr>.
2. Moessinge P. L'identité en jeu / Pierre Moessinge // Amazon Media EU. – 2014. – 158 р.

3. Mouvement associative. 2015. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lemouvementassociatif.org/wp-content/uploads/2015/09/La-France-associative-en-mouvement-2015.pdf>.

Ж. В. Петрочко

Гражданское образование во Франции: современный контекст

Институт проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины (9, ул. Берлинского, Киев, Украина)

В статье рассматривается сущность гражданственности, а также опыт Франции по гражданскому образованию. Представлена характеристика ценностей Республики и раскрыта роль учебных заведений в гражданском воспитании подрастающих личностей.

Ключевые слова: гражданственность, гражданское образование, ценности Республики.

Zh. V. Petrochko

Civic Education in France: Modern Context

Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskoho Str., Kyiv, Ukraine)

The article reveals the essence of civility and the best experience of France concerning civic education. In the article, the basic provisions of the Regulation of the Ministry of National Education dated 12.07.2015 are presented: civic and moral education; basic principles of civic education: the principle of autonomy, discipline principle, the principle of coexistence of freedoms, and the principle of citizens' community.

Fundamental values of the Republic are described: freedom, equality, brotherhood, secularity, solidarity and non-discrimination. The author determines the role of educational institutions in civil education of young individuals. The content of the educational subject «Civil and moral education» is described; its criteria of efficiency are revealed: social sensitivity, understanding, culture of reasoning, the ability to act.

Keywords: civics, civic education, values of Republic.

References

1. Ministry of National Education of France. (2015). Regulation dated July 12, 2015. Retrieved from <http://www.education.gouv.fr>.
2. Moessinge, P. (2014). L'identité en jeu. Amazon Media EU.
3. Mouvement associative. 2015. Retrieved from <http://lemouvementassociatif.org/wp-content/uploads/2015/09/La-France-associative-en-mouvement-2015.pdf>.